

ЦИВІЛІСТИКА

БОРОВСЬКА І. А.,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
цивільного права і процесу
(Національна академія внутрішніх
справ)

УДК 347.921

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЗЛОВЖИВАННЯ
ЦИВІЛЬНИМИ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ З КАТЕГОРІЯМИ
«ДОБРОСОВІСНІСТЬ» ТА «СУБ'ЄКТИВНЕ ПРАВО»**

Статтю присвячено дослідженню сутності, поняття та змісту зловживання цивільними процесуальними правами як особливого виду цивільного процесуального правопорушення. Встановлено взаємозв'язок зловживання цивільними процесуальними правами з категоріями «суб'єктивне право» та «добросовісність». Сформульовано дефініцію «добросовісність» та «зловживання цивільними процесуальними правами».

Ключові слова: зловживання правом, зловживання цивільними процесуальними правами, цивільне процесуальне правопорушення, суб'єктивне право, межі здійснення суб'єктивного права, добросовісність.

Статья посвящена исследованию сущности, понятия и содержания злоупотребления гражданскими процессуальными правами как особенного вида гражданского процессуального правонарушения. Установлена взаимосвязь злоупотребления гражданскими процессуальными правами с категориями «субъективное право» и «добросовестность». Сформулирована дефиниция «добросовестность» и «злоупотребление гражданскими процессуальными правами».

Ключевые слова: злоупотребление правом, злоупотребление гражданскими процессуальными правами, гражданское процессуальное правонарушение, субъективное право, пределы осуществления субъективного права, добросовестность.

The article is devoted to the study of the essence, concept and content of abuse of civil procedural rights as a special type of civil procedural offense. The interconnection of abuse of civil procedural rights with the categories “subjective right” and “honesty” is established. Definition of “honesty” and “abuse of civil procedural rights” are formulated.

Key words: abuse of right, abuse of civil procedural rights, civil procedural offense, subjective right, limits of implementation of subjective right, honesty.

Вступ. Основоположним правом людини і громадянина є право на судовий захист, яке закріплене у ст. 55 Конституції України, а також на галузевому рівні, має загальний характер та не може бути обмеженим.

Відповідно до положень Цивільно-процесуального кодексу (далі – ЦПК) України, кожна особа, а у випадках, встановлених законом, також органи й особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересах, мають право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду по захист своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів, а також прав, свобод чи законних інтересів інших осіб. Відмова від права на звернення до суду по захист є недійсною (ч. ч. 1–3 ст. 4 ЦПК України).

Право на судовий захист пов'язане з такими категоріями, як «доступ до правосуддя» та «право на справедливий судовий розгляд», які в загальному контексті відображені в міжгалузевих і галузевих принципах цивільного процесуального права.

Як слушно зазначається в наукових колах, доступність правосуддя може розглядатися як певний стандарт, що відбиває вимоги справедливого й ефективного судового захисту, які конкретизуються в необмеженій судовій юрисдикції, незалежних судових процесах, розумних строках і можливості безперешкодного звернення будь-якої зацікавленої особи до суду [1, с. 81].

Водночас ефективність захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави під час здійснення судочинства залежить від добросовісного користування процесуальними правами та виконання процесуальних обов'язків учасниками справи, їхніми представниками й іншими учасниками судового процесу, а також наявності дієвого механізму протидії та запобігання їхній недобросовісній поведінці.

Зловживання правом є однією з актуальних проблем юридичної науки і практики. На теоретичному рівні відповідне правове явище було предметом розгляду таких учених, як: Д. Бакаєв, О. Рогач, Т. Полянський. На галузевому рівні дослідженню зловживання цивільними правами присвячені праці вчених-цивілістів: Г. Шершеневича, М. Агаркова, М. Бару, В. Грибанова, Д. Горбася, О. Дзери, А. Довгерт, Н. Кузнецової, О. Кота, Р. Майданика, С. Погребняка, М. Стефанчука. Окремі аспекти зловживання цивільними процесуальними правами були предметом наукового пошуку вчених-процесуалістів: С. Бичкової, Д. Луспеника, В. Комарова, Г. Чурпіти, С. Фурси, Г. Штефан, А. Юдіна й ін.

Цікавість науковців до зазначеної тематики насамперед пов'язана з недостатньою правовою регламентацією критеріїв диференціації зловживання цивільними процесуальними правами та механізмів протидії такому правовому явищу.

Сьогодні, у результаті реформування судової системи та внесення змін у цивільне процесуальне законодавство України, механізм протидії та запобігання зловживанню цивільними процесуальними правами набув розширеної правової регламентації. У ЦПК України (у редакції Закону України № 2147–VIII від 3 жовтня 2017 р.) недопустимість зловживання процесуальними правами визначено однією із засад (принципів) цивільного судочинства (п. 11 ч. 3 ст. 2 ЦПК України), а також закріплено невичерпний перелік процесуальних дій учасників судового процесу, які суперечать завданню цивільного судочинства і залежно від конкретних обставин справи можуть бути визнані судом як зловживання цивільними процесуальними правами (ч. 2 ст. 44 ЦПК України).

Однак як у цивільному процесуальному законодавстві, так і в науці цивільного процесуального права залишається низка спірних положень і дискусійних питань щодо юридичної природи, ознак та форм зловживання цивільними процесуальними правами, а також критеріїв розмежування правомірної та недобросовісної поведінки учасників судового процесу, що призводить до ускладнення кваліфікації відповідних дій як цивільного процесуального правопорушення і, як наслідок, можливості застосування передбачених законом механізмів запобігання та протидії відповідному явищу.

Постановка завдання. Дослідження юридичної природи зловживання цивільними процесуальними правами як особливого виду цивільного процесуального правопорушення на теоретичному рівні з метою вдосконалення механізму запобігання і протидії йому є нагальним для сьогодення та потребує подальшого наукового пошуку. Метою статті є дослі-

дження сутності, поняття та змісту зловживання цивільними процесуальними правами шляхом виявлення його взаємозв'язку з категоріями «добросовісність» і «суб'єктивне право».

Результати дослідження. Важливість проблеми зловживання процесуальними правами пов'язується з такими чинниками, як: поширеність процесуальних зловживань на практиці, що закономірно породжує питання про боротьбу з негативними проявами; відсутність загальновизнаних та підтриманих законом критеріїв зловживання процесуальними правами, встановлення яких на практиці могло б спричинити застосування заходів процесуального примусу; універсальність цієї проблематики, оскільки будь-яке процесуальне питання може (а іноді і повинно) аналізуватися в контексті попередження процесуальних зловживань [2, с. 410].

У науковій доктрині є різні погляди щодо сутності зловживання правами. Відповідне правове явище розглядається як: специфічна форма правового нігілізму, що виявляється в запереченні права під виглядом його дотримання [3, с. 82]; вид правової аномалії [4, с. 440]; юридичний парадокс, зумовлений внутрішньою суперечністю [2, с. 410].

Достатньо поширеною є думка, що таке правове явище можна віднести до особливої форми цивільного процесуального правопорушення (А. Юдін, В. Комаров). В. Комаров зазначає, що феномен зловживання процесуальними правами як особливий різновид цивільного процесуального правопорушення полягає в тому, що в разі зловживання процесуальними правами відбувається порушення умов реалізації суб'єктивних цивільних процесуальних прав [2, с. 411–412].

На думку інших учених (С. Осадчук, М. Осадчук), зловживання цивільними правами, враховуючи притаманні йому ознаки, не можна віднести до правопорушення. Ця позиція обґрунтовується, зокрема, тим, що зловживання правом є одним із найцікавіших юридичних феноменів та суттєво відрізняється від правопорушення, оскільки суб'єкт таких відносин діє всупереч призначенню права і завдає шкоди суспільним відносинам, спираючись водночас на правові норми [5, с. 76].

Аналогічну думку висловлює Г. Штефан, що вказує на неможливість віднесення зловживання процесуальними правами до особливої форми правопорушення через відсутність у цьому явищі об'єкта й об'єктивної сторони як обов'язкових елементів правопорушення. На її погляд, зловживання цивільними процесуальними правами є окремим різновидом дій, здатних породжувати процедурні наслідки, а отже, самостійним видом процесуальних фактів-дій. Дії, виконані в контексті зловживання правами, формально відповідають приписам правових норм, оскільки порушення вимог, визначених законом, під час зловживання не відбувається. Проте формальна правомірність не кореспондує принципам цивільного процесуального права, не співвідноситься з метою процесуально-правового регулювання, адже зловживання спрямовується на досягнення інших цілей, ніж реальна реалізація права відповідно до його призначення [5, с. 67–68].

Ми підтримуємо думку, що зловживання процесуальними правами є особливою формою цивільного процесуального правопорушення, з огляду на таке: незважаючи на вчинення учасником справи або представником процесуальних дій, що містять ознаки зловживання правом, на формально законній правовій підставі, фактично відбувається порушення прав та інтересів інших осіб, які беруть участь у судовому процесі (учасників справи), а також інтересів правосуддя, оскільки відповідні дії суперечать завданню цивільного судочинства; такі дії вчиняються умисно з метою отримання учасником справи бажаного для себе результату всупереч призначенню права; законодавством передбачена відповідальність за вчинення таких дій.

Так, у разі зловживання процесуальними правами суд може: застосувати заходи процесуального примусу, а саме постановити ухвалу про стягнення в дохід державного бюджету з відповідної особи штрафу в сумі від 0,3 до 3 розмірів прожиткових мінімумів для працездатних осіб (п. 1 ч. 1 ст. 148 ЦПК України); покласти на сторону витрати цілком або частково, незалежно від результатів вирішення спору, у разі зловживання процесуальними правами нею чи її представником (п. 9 ч. 1 ст. 141); стягнути всі витрати, з віднесенням їх

на рахунок держави, із заявника у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи чи визнання фізичної особи недієздатною, якщо судом буде встановлено, що він діяв недобросовісно без достатньої для цього підстави (ч. ч. 2, 3 ст. 299 ЦПК України).

Варто зазначити, що, незважаючи на певні кроки щодо вдосконалення механізму запобігання недобросовісній поведінці учасників судового процесу та протидії їй, сьогодні в цивільному процесуальному законодавстві України відсутня дефініція «зловживання цивільними процесуальними правами».

У науці цивільного процесуального права зловживання цивільними процесуальними правами визначають як: використання можливості, передбаченої законом для певного суб'єктивного права, всупереч його призначенню, яке визначене в цивільному процесуальному законі безпосередньо чи впливає із загальних засад цивільного процесуального регулювання (Г. Штефан) [6, с. 68]; використання учасником цивільного процесу свого суб'єктивного цивільного процесуального права з метою, яка суперечить завданням цивільного судочинства (С. Бичкова, Г. Чурпіта) [7, с. 14]; недобросовісне здійснення особою права на судовий захист, використання стороною судового процесу цього права не відповідно із призначенням процесу, який спрямований на справедливе, неупереджене, ефективне й оперативне здійснення правосуддя з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (О. Рогач) [8, с. 276].

У контексті розгляду окремих дій, які можуть бути визнані судом зловживанням цивільними процесуальними правами, таке правове явище визначається не як порушення судових актів, а як односторонні недобросовісні дії сторін, наприклад, подання необґрунтованих клопотань, заяв тощо (Д. Луспеник) [9, с. 151]; звернення до суду з позовом всупереч завданням цивільного процесу, якими є захист суб'єктивного й об'єктивного права, а також «збереження соціального миру і правопорядку в суспільстві» (В. Аблонін) [10, с. 15].

З аналізу правової доктрини та положень законодавства України вбачається, що в основу кваліфікації дій учасників судового процесу як таких, що є зловживанням цивільними процесуальними правами, покладено критерій добросовісності та порушення умов реалізації суб'єктивних прав.

У цій площині розглянемо взаємозв'язок зловживання цивільними процесуальними правами з такими поняттями, як: «суб'єктивне право», «межі здійснення суб'єктивних прав» та «добросовісність».

Як слушно зазначено класиком цивілістики В. Грибановим, поняття «зловживання правом» може бути використане лише тоді, коли уповноважений суб'єкт має певне суб'єктивне право [11, с. 43], межі здійснення цивільних прав – проблема боротьби зі зловживанням цивільними правами [11, с. 20].

У теорії цивільного права переважною є думка про те, що суб'єктивне цивільне право не може існувати поза правовідносинами [12, с. 6], адже саме суб'єктивні права та обов'язки, що їм кореспондують, учасників цивільних правовідносин і становлять його зміст [13, с. 134].

Суб'єктивне право відображає можливість особи діяти певним чином, у межах, передбачених законом. Під час здійснення суб'єктивного права загальне правило поведінки, закріплене в об'єктивній формі, індивідуалізується і переходить зі сфери абстрактного у сферу конкретного, приватного.

Варто погодитися з думкою представника вітчизняної цивілістичної науки Д. Горбася, що вид і міра допустимої поведінки суб'єкта права визначається межами конкретно взятого суб'єктивного цивільного права. Саме межі суб'єктивного права вказують, де початок цього права і де кінець, визначають коло тих дій, які може вчинити носій цього права, а також умови, за яких ці дії можуть вчинятися. Доки особа діє в межах наданого їй суб'єктивного цивільного права, її поведінку варто вважати правомірною [14, с. 9–10]. Отже, у разі реалізації суб'єктивного права його носій може діяти лише в об'єктивно (нормативно) визначених межах, якими воно окреслюється.

Водночас варто звернути увагу на ту обставину, що в характеристиці ситуації зловживання правом необхідно враховувати не лише об'єктивні моменти, у даному разі – порушення меж здійснення прав, а й суб'єктивні моменти, а саме: спрямованість зовнішнього розсуду суб'єкта правовідносин, який безпосередньо пов'язаний зі здійсненням права, яка полягає в реалізації суб'єктом правовідносин суб'єктивного права, тобто тих можливостей, які надані йому позитивним правом. Саме здійснюючи зовнішній розсуд, суб'єкт може зловживати правом. Тому в цій ситуації треба враховувати межі розсуду суб'єкта правовідносин, які є суб'єктивними, внутрішніми, спеціальними межами, межами його особистої, індивідуальної свободи, які поруч з об'єктивними, зовнішніми межами утворюють єдиний зміст суб'єктивного права [8, с. 199–200].

Визначення поняття суб'єктивного цивільного процесуального права в галузевій науці базується на теоретичних розробках загальної теорії права, а також враховує специфіку суб'єктивних прав учасників судового процесу.

Так, суб'єктивне цивільне процесуальне право розуміється як «закріплений в нормах цивільного процесуального законодавства спосіб визначеної можливої поведінки уповноваженого учасника цивільного судочинства, забезпечений процесуальними обов'язками інших осіб» [15, с. 8].

Специфіка цивільного процесуального регулювання виявляється в жорсткій залежності між здійсненням особою суб'єктивного процесуального права і волевиявленням суду. Будь-яка належна особі правомочність може бути реалізована тільки безпосередньо через суд [3, с. 142–143].

Так, наприклад, процедура відводу судді, секретаря, експерта, спеціаліста, перекладача на підставах, визначених ст. ст. 36–38 ЦПК України, складається з: а) активних дій учасника справи, що виявляються в поданні заяви про відвід (ч. ч. 2, 3 ст. 39 ЦПК України); б) вирішення судом питання про відвід порядком, встановленим ст. 40 ЦПК України. Якщо судом буде встановлено, що заявлений відвід є безпідставним або якщо відвід заявляється повторно на підставах, розглянутих раніше, суд, який розглядає справу, має право залишити таку заяву без розгляду (ч. 5 ст. 39, ч. 3 ст. 44 ЦПК України).

З аналізу положень ч. 4 ст. 44, ст. 143 ЦПК України вбачається, що для забезпечення добросовісного виконання процесуальних обов'язків учасниками судового процесу на суд покладений безпосередній обов'язок: вживати заходів для запобігання зловживанню процесуальними правами; припиняти зловживання правами; застосувати заходи процесуального примусу до відповідних осіб у разі зловживання ними процесуальними правами.

Отже, суд під час здійснення відповідних повноважень санкціонує (надає дозвіл) учасника справи на вчинення процесуальних дій у межах суб'єктивного цивільного процесуального права й одночасно забезпечує своїми діями умови реалізації прав усіх інших учасників судового процесу.

Правовідносини суду з кожним з учасників процесу спрямовані на досягнення головної мети – ухвалення законного й обґрунтованого рішення, а також створення особам, які беруть участь у справі, процесуальних умов для забезпечення захисту їхніх прав, а також прав та інтересів інших осіб [16, с. 126].

Як вже зазначалося, під час розмежування належного здійснення цивільних процесуальних прав і зловживання такими правами визначальною є категорія «добросовісність».

Більшість науковців вважають, що категорія «добросовісність» має морально-етичний, оціночний характер, тому намагання чіткого визначення її в законодавстві чи в рішенні суду є вкрай складним, а іноді навіть недоцільним, оскільки добросовісність є «невловимим поняттям» [17, с. 261].

Традиційно відповідна категорія бере свій початок від концепції “bona fides” у позовному провадженні в римському праві. Відповідно до якої для впливу на позивачів, що безпідставно пред'являли позови, були встановлені заходи у вигляді штрафу. Відповідач міг вимагати від позивача принести присягу про те, що останній діє добросовісно. Претор розглядав як делікт преторського права той випадок, коли позивач подавав позов з єдиним намі-

ром вести процес, знаючи, що права, про яке він говорить, насправді не існує. Такий позов завжди передбачав недобросовісність позивача [18, с. 90].

У юридичній літературі добросовісність визначається як властивість, що передбачає чесне, старанне і сумлінне виконання своїх обов'язків [19, с. 230] за належного і сумлінного здійснення наданих прав [20, с. 148], об'єктивний стандарт, співвідносний ыз чесною діловою практикою [21, с. 43]. У контексті виконання цивільного процесуального обов'язку така властивість розглядається як використання наданих особі прав суто для досягнення встановленої законом процесуальної мети [7, с. 12].

Отже, добросовісною має вважатися сумлінна і чесна поведінка сторони пьд час виконання нею суб'єктивних обов'язків, а також здійснення суб'єктивних прав відповідно до їхнього призначення, уникаючи порушення прав іншої сторони та дій, що можуть ускладнити судовий розгляд цивільної справи.

С. Погребняк категорію «добросовісність» розглядає в суб'єктивному й об'єктивному значеннях. На його думку, у суб'єктивному значенні добросовісність розуміється як усвідомлення суб'єктом власної сумлінності й чесної поведінки пьд час виконання обов'язків. В об'єктивному значенні ця категорія є загальноприйнятим принципом, який передбачає необхідність сумлінної та чесної поведінки суб'єктів пьд час виконання своїх юридичних обов'язків і здійснення своїх суб'єктивних прав [23, с. 207].

А. Юдін розглядає поняття добросовісності як умови правореалізації в цивільному процесі в єдності двох елементів: інтелектуальної сторони і поведінкової сторони, що співвідносяться з наміром і вчинком у змісті добросовісності. Єдність інтелектуальної сторони та поведінкової сторони добросовісності як умова здійснення суб'єктивного цивільного процесуального права найбільш виразно проявляється в повідомленні суду лише дійсного стану фактів і правовідносин та поведінки відповідно до цього знання» [3, с. 15].

Водночас в юридичній літературі висловлювалися сумніви щодо доцільності застосування категорії «добросовісність» у цивільному судочинстві, а можливості її застосовування виключно для цивільно-правового регулювання, в якому інтереси сторін угоди «не суперечать один одному, а йдуть паралельно» [23, с. 609–610].

Із цим не можна погодитися, оскільки коли інтереси сторін збігаються, то правове застосування категорії «добросовісність» за виявлення зловживання правом втрачає сенс, адже в такому разі власні дії сторін спрямовані на досягнення спільної мети, між ними відсутні розбіжності. І навпаки, категорія «добросовісність» є визначальною в разі зіткнення інтересів сторін у цивільному процесі, що виявляється в необхідності виконання суб'єктивних обов'язків і здійснення суб'єктивних прав стороною, без порушення прав іншої сторони, водночас із наміром досягти бажаного для себе результату пьд час процесуальних дій.

Висновки. Отже, на підставі проведеного дослідження можна дійти таких висновків:

1. Добросовісність є оціночною категорією, яка передбачає сумлінну і чесну поведінку учасників справи, їх представників, пьд час виконання ними суб'єктивних обов'язків і здійснення суб'єктивних прав, що виявляється в єдності намірів (внутрішнього переконання щодо необхідності такої поведінки) і вчинків (дій, що відповідають досягненню встановленої законом процесуальної мети) з урахуванням прав та інтересів інших суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, і є необхідною умовою правильного та своєчасного розгляду і вирішення цивільної справи.

2. Категорія «добросовісність» є основоположною в розмежуванні належного здійснення цивільних процесуальних прав і зловживання такими правами. Добросовісність можна розглядати як властивість, що передбачає використання цивільних процесуальних прав виключно за їх призначенням та є однією з умов виконання завдань цивільного судочинства.

3. Зловживання цивільними процесуальними правами – це недобросовісні дії учасника судового процесу, спрямовані на досягнення власної мети (бажаного результату) всупереч завданням цивільного судочинства, вчинення яких спричиняє порушення умов реалізації суб'єктивних прав інших осіб – учасників судового процесу, мають ознаки цивільного процесуального правопорушення та призводять до застосування заходів цивільної процесуальної відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Притика Ю. Елементи доступності правосуддя як міжнародного стандарту судочинства. *Sciencia vincemus! Наукою переможемо!:* Нотаріат, адвокатура, суд, виконавче провадження: актуальні проблеми: II Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 5-річчю створення каф. нотар. та викон. процесу і адвокатури Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка (м. Київ, 25–26 березня 2016 р.) / редкол.: С. Фурса, О. Дерій, О. Нікітюк. К.: ЦУЛ, 2016. С. 80–83.
2. Комаров В., Бігун В., Баранкова В. та ін. Курс цивільного процесу: підручник / за ред. В. Комарова. Х.: Право, 2011. 1352 с.
3. Юдин А. Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс». СПб., 2009. 482 с.
4. Чувакова Г. Зловживання правом як вид правових аномалій. Актуальні проблеми держави і права. 2011. Вип. 60. С. 440–445.
5. Осадчук С., Осадчук М. Форми зловживання цивільним правом. Актуальні проблеми правознавства. 2016. Вип. 4 (8). С. 68–77.
6. Штефан А. Зловживання цивільними процесуальними правами як процесуальний юридичний факт. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2017. № 2. С. 62–70.
7. Бичкова С., Чурпіта Г. Зловживання цивільними процесуальними правами. Криміналістичний вісник. 2015. № 2(24). С. 12–18.
8. Рогач О. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження: моногр. Ужгород: Ліра, 2011. 368 с.
9. Луспенник Д. Зловживання процесуальними правами: законодавча регламентація, способи виявлення та шляхи протидії. Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2016. № 6(27). С. 150–171.
10. Аболонин В. Злоупотребление правом на иск в гражданском процессе Германии: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс». Екатеринбург, 2008. 27 с.
11. Грибанов В. Осуществление и защита гражданских прав. 2 изд., стереотип. М.: Статут, 2001. 411 с. (Классика российской цивилистики).
12. Сулейменов М. Субъективное гражданское право и средства его обеспечения в Республике Казахстан. Субъективное гражданское право и средства его обеспечения: материалы Междунар. науч.-практ. конф., посвященной памяти Ю.Г. Басина (в рамках ежегодных цивилистических чтений). Алматы, 13–14 июня 2005 г. / отв. ред. М. Сулейменов. Алматы: НИИ частного права КазГЮУ, 2005. С. 6–7.
13. Кот О. Проблема зловживання суб'єктивним правом у цивільному праві України. Вісник Національної академії правових наук України. 2013. № 4(75). С. 133–141.
14. Горбась Д. Здійснення суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб: поняття, способи, межі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». К., 2009. 20 с.
15. Балашов А. Процессуальные права и обязанности сторон при рассмотрении гражданских дел в суде первой инстанции: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; арбитражный процесс». Саратов, 2005. 28 с.
16. Резнікова В. Зловживання процесуальними правами: господарсько-процесуальний аспект проблеми. Слово національної школи суддів України. 2013. № 3(4). С. 124–137.
17. Покровский И. Основные проблемы гражданского права. М.: Статут, 1998. 351 с.
18. Краснокутский В., Новицкий И., Перетерский И., Розенталь И. и др. Римское частное право: учебник / под ред. И. Новицкого, И. Перетерского. М.: КНОРУС, 2013. 608 с.
19. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В. Бусел. К.: Ірпінь; ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
20. Панченко М. Добросовісність, розумність і справедливість – правові засади цивільного права України. Підприємництво, господарство і право. 2006. № 12. С. 147–150.

21. Бакалінська О. Особливості застосування понять добросовісності, розумності та справедливості у цивільному праві. Юридична Україна. 2012. № 9. С. 41–46.

22. Погребняк С. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): моногр. Х.: Право, 2008. 240 с.

23. Васильковский Е. Курс гражданского процесса: субъекты и объекты процесса, процессуальные отношения и действия. М.: Статут, 2016. 624 с. (Классика гражданского процесса).

ВАШТАРЕВА Є. А.,
здобувач кафедри цивільного права № 1
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 347.551

ПОНЯТТЯ БЕЗПІДСТАВНОСТІ В КОНТЕКСТІ КОНДИКЦІЙНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

У статті аналізується поняття безпідставності набуття або збереження майна в контексті положень про кондикційні зобов'язання. Автор наголошує на необхідності визначати поняття безпідставності методом «від протилежного». У зв'язку із цим досліджуються наявні в доктрині концепції розуміння правової підстави і робиться висновок про доцільність застосування комплексного підходу.

Ключові слова: кондикція, безпідставне збагачення, правова підстава, безпідставність.

В статье анализируется понятие неосновательности приобретения или сбережения имущества в контексте положений о кондикционных обязательствах. Автор обращает внимание на необходимость определять понятие неосновательности методом «от противного». В этой связи исследуются существующие в доктрине концепции понимания правового основания и делается вывод о целесообразности комплексного подхода.

Ключевые слова: кондикция, неосновательное обогащение, правовое основание, неосновательность.

In the article the author analyses the concept of “unjustifiedness” of acquisition or retention of property within the context of *condictio obligation*. The author argues that the concept of “unjustifiedness” should be defined a *contrario*. Therefore, the author scrutinizes the existing theories of legal bases and concludes that the complex approach should apply.

Key words: *condictio, unjust enrichment, legal basis, unjustifiedness.*

Вступ. Зобов'язання з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави, передбачене гл. 83 Цивільного кодексу (далі – ЦК) України, у світовому цивілістичному дискурсі іменується зобов'язанням із безпідставного збагачення (*unjustenrichment*). У національній доктрині за ним також закріпилася назва «кондикційне зобов'язання». Це зобов'я-

